

УДК 332.02

Н.С. Скопенко,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій

ORCID: 0000-0003-4540-3455

І.В. Євсєєва-Северина,

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-6112-8265

О.М. Кириченко,

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій

ORCID: 0000-0002-4822-6741

С.М. Ніколаєнко,

старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій

ORCID: 0000-0001-8903-6162

Natalia Skopenko,

DSc, Professor, Department of Labour Economics and Management,
National University of Food Technologies

Iryna Yevsieieva-Severyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Business Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Olga Kirichenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Labour Economics
and Management, National University of Food Technologies

Svitlana Nikolaenko,

Senior lecturer of the Department of Accounting and Auditing

Institute of Economics and Management

National University of Food Technologies

snnikolaeinko@gmail.com

**Оцінка втрат українського бізнесу внаслідок війни та ключові
напрямки відновлення вітчизняної економіки у післявоєнний час**

**Assessment of losses the Ukraine's economy as a result of the war and
key areas of recovery of the national economy after the war**

В статті розглянуто наслідки вторгнення Російської Федерації на територію України. Приведено суми збитків від знищення нерухомості та інфраструктури, оцінку втрат промислового сектору внаслідок війни. Представлено перелік підприємств, які зазнали пошкоджень або були зруйновані станом на 1 вересня 2022 року. Акцентовано увагу на збитки завдані земельному фонду та АПК України. Найбільша частка втрат сільгоспвиробників відбулася через знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки, інфраструктури для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції, знищення та крадіжку готової сільськогосподарської продукції. Значним викликом перед підприємствами стало питання логістичного забезпечення, перебудови маршрутів постачання продукції.

Великої уваги приділено проблемі здійснення експортної діяльності, адже Україна – значний експортер сільськогосподарської продукції. Приведено результати експортної діяльності України та зазначено суттєве скорочення по окремих позиціях, що негативно впливає на економіку країни. Наголошено на скороченні ВВП країни, девальвацію гривні, інфляції. Для

запобіганню падінню економічних показників, урядом України розроблено «План Відновлення України». В рамках плану визначено перелік Національних програм на 10 років для досягнення ключових результатів. в різних сферах – зміцнення оборони і безпеки, діджиталізація, розвиток секторів економіки з доданою вартістю, енергетична незалежність, зміцнення інституційної спроможності, поліпшення бізнес-середовища, забезпечення конкурентного доступу до капіталу та макрофінансової стабільності, розширення та інтеграція логістики з ЄС, відбудова чистого та захищеного середовища, відновлення та модернізація соціальної інфраструктури та інфраструктури регіонів, модернізація системи охорони здоров'я, розвиток системи освіти, культури та спорту, забезпечення ефективної соціальної політики тощо. Ключовими напрямки, на яких має зосередитися держава, задля подолання кризи та відновлення економіки після закінчення війни є: відновлення експорту основних товарів (зернових, руди та металу), захист внутрішнього виробника і протидія імпорту, відновлення інфраструктури, оновлення фінансової системи, розвиток АПК, трансформація ІТ сфери, розвиток ринку праці, забезпечення навчання та вчасної перекваліфікації кадрів, створення нових робочих місць. Всі ці заходи сприятимуть відновленню країни та поступовому розвитку з метою можливості інтеграції в Європейський простір.

Ключові слова: воєнний напад, втрати, план відновлення, експортна діяльність.

The article considers the consequences of Russian Federation invasion on territory of Ukraine. The amounts of losses from the destruction of real estate and infrastructure, estimates of losses of the industrial sector as a result of the war are given. The list of enterprises that were damaged or destroyed as of September 1, 2022 is presented. Attention is focused on the damage caused to the land fund and agro-industrial complex of Ukraine. The largest share of losses of agricultural producers was due to the destruction and damage of agricultural machinery, infrastructure for storage of agricultural products, destruction and theft of finished

agricultural products. A significant challenge for the enterprises was the issue of logistics, restructuring of supply routes.

Much attention was paid to the problem of export activities, as Ukraine is significant exporter of agricultural products. The results of Ukraine's export activity were presented and a significant reduction in certain items was noted, which negatively affects the country's economy. The reduction of the country's GDP, devaluation of the hryvnia, inflation were emphasized. To prevent the decline in economic indicators, the Government of Ukraine has developed the "Recovery Plan of Ukraine". The plan defines a list of National Programs for 10 years to achieve key results in various areas - strengthening defense and security, digitalization, development of value-added sectors of the economy, energy independence, strengthening institutional capacity, improving the business environment, ensuring competitive access to capital and macro-financial stability, expansion and integration of logistics with the EU, restoration of a clean and secure environment, restoration and modernization of social and regional infrastructure. The key areas that the state should focus on in order to overcome the crisis and restore the economy after the end of the war are: restoration of exports of basic goods (grain, ore and metal), protection of domestic producers and counteraction to imports, restoration of infrastructure, renewal of the financial system, development of agriculture, transformation of the IT sector, development of the labor market, ensuring training and timely retraining of personnel, creation of new jobs. All these measures will contribute to the restoration of the country and gradual development for the purpose of integration into the European space.

Keywords: military attack, losses, recovery plan, export activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відкритий воєнний напад росії за підтримки беларусі на Україну 24 лютого 2022 року є продовження російсько-української війни за незалежність і суверенітет

України, яка триває з 2014 року. Військова російська агресія призвела до великих людських жертв, масового переміщення населення, значного пошкодження інфраструктури та спричинила величезний негативний вплив на економічну активність в країні: реальний ВВП значно скоротився, інфляція різко зросла, відбулася катастрофічна девальвації національної валюти, міжнародна та внутрішня торгівля серйозно порушені, а бюджетний дефіцит країни зріс до безпрецедентного рівня.

Невизначеність потреб у фінансуванні щодо післявоєнної відбудови країни та подальшого розвитку вітчизняної економіки залишається надзвичайно високою та залежить від тривалості війни та її інтенсивності. Економічні ризики для України залишаються дуже значними та пов'язані з можливою потенційною додатковою шкодою критично важливій інфраструктурі, новими порушеннями у роботі в сільськогосподарському та енергетичному секторах [15]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терористична тактика ведення війни росією, внаслідок якої зруйновано тисячі будинків, об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, ставить перед Україною ще одне завдання – потрібно пройти не лише важкий шлях до перемоги, а й шлях післявоєнного відновлення. Причому вже зараз, під час війни, потрібно оцінювати втрати та планувати, як буде відбуватися відновлення, скільки це потребує фінансів та як їх можна залучити [13].

У липні 2022 року Швейцарія спільно з Україною прийняла Міжнародну конференцію з питань відновлення України (URC 2022) у м. Лугано. Конференція стала політичною платформою, що забезпечує міжнародне партнерство для відновлення та розвитку. Основні теми, що обговорювались у Лугано [7]:

- План відновлення та розвитку України (в рамках ініціативи United 24 президента Зеленського) та різноманітні пропозиції міжнародних партнерів щодо відновлення України.
- Методи, пріоритети та принципи відновлення.

- Соціальне, економічне, екологічне та інфраструктурне відновлення після завданих війною збитків та втрат.
- Реформи, які можливо чи необхідно здійснити у нинішній ситуації.

URC 2022 стала міжнародним стартом процесу відновлення України.

Національний план відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано 4-5 липня 2022 року, загалом можна охарактеризувати як всеохоплюючий і детальний документ, який відображає основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, чітко розділяє кожний напрямок та комплекс ініціатив по ньому і містить супроводжувальні заходи, включно із законодавчими змінами. План відновлення України складається з 15 національних програм. Ці програми значною мірою відповідають основним потребам країни як у воєнний, так і післявоєнний період [1; 12].

План розрахований на десять років та охоплює 15 сфер. Його загальна вартість становить понад \$750 млрд. З цієї суми \$250-300 млрд розраховують залучити за рахунок партнерських грантів, \$200-300 млрд – за рахунок позик або акціонерного капіталу, \$250 млрд – за рахунок приватних інвестицій.

25 жовтня 2022 року на міжнародній конференції в Берліні Україна представила ще один, менш масштабний ніж в Лугано, план відновлення. На заході було озвучено, що наша країна у 2023 році потребує \$38 млрд для фінансування дефіциту бюджету, ще \$17 млрд потрібні для термінового відновлення соціальної, енергетичної та транспортної інфраструктури.

На початку вересня уряд України, Єврокомісія та Світовий банк представили першу спільну оцінку збитків від російського вторгнення. Попередньо, збитки та відновлення оцінюються в \$349 млрд. [9].

При написанні статті було використано методи порівняння, систематизації та узагальнення – для аналізу даних, формування висновків, табличний метод аналізу – для візуалізації результатів проведеного дослідження. Методичною основою є статистична інформація, звіти компаній.

Метою статті є оцінка втрат бізнесу, що спричинено нападом росії на територію України та аналіз першочергових напрямків відновлення економіки в поствоєнний час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відкритий воєнний напад РФ за підтримки білорусі в Україну 2022 року спричиняють значні безповоротні втрати для нашої країни. Найбільш жахливим є те, що з перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в різних її районах під обстріли та авіаудари потрапляють мирні громадяни, автомобілі швидкої допомоги, дитячі будинки, лікарні та житлові райони. Свідомо руйнується критична інфраструктура, мости, дороги, аеропорти, підприємства, ферми, нафтобази, сховища паливно-мастильних матеріалів, продовольчі склади.

Станом на 1 вересня 2022 року загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад \$127,0 млрд. Найбільша частка у загальному обсязі прямих втрат належить житловим будівлям (39,7% або \$50,5 млрд) та інфраструктурі (27,7% або \$35,3 млрд). Втрати активів бізнесу становлять понад \$9,9 млрд і швидко зростають. У \$6,6 млрд оцінюються збитки, завдані землересурсам та АПК за період активної фази збройної агресії з 24 лютого 2022 року. На \$6,95 млрд росія зруйнувала та пошкодила освітніх закладів [4].

Загальні прямі збитки активів підприємств оцінюються у понад \$9,9 млрд. (табл. 1). Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 412 підприємств [4]. Ймовірно, справжня цифра є більшою, оскільки не про всі підприємства є інформація, особливо якщо йдеться про тимчасово окуповані території. Фінальна оцінка обсягу пошкоджень та руйнувань можлива лише після завершення бойових дій на території України.

До прямих збитків підприємств відносяться: втрата основних засобів (береться первісна оцінка, оскільки за балансовою вартістю придбати актив у

більшості випадків неможливо); втрата незавершених капітальних інвестицій; втрата запасів готових товарів та проміжних матеріалів. При оцінці втрат розрізняють руйнування (100%) та пошкодження (40%).

Таблиця 1

Оцінка прямих втрат промислового сектору внаслідок війни

Показники	Великі та середні приватні підприємства	Малі приватні підприємства та ФОПи	Державні підприємства
Первісна кількість об'єктів, од.	5270	78060	1665
Зруйновано, од.	14	н.д.	18
Оцінка втрат, \$ млрд	4,7	2,1	0,2
Пошкоджено, од.	30	н.д.	330
Оцінка втрат, \$ млрд	1,6	0,7	0,6
Загальна кількість пошкоджених та зруйнованих об'єктів, од.	44	н.д.	348
Загальні прямі збитки активів, \$ млрд	6,3	2,8	0,8

Джерело: сформовано за даними [4]

Пошкодженні вітчизняні підприємства можна умовно поділити на дві групи [4]:

1) знищені випадково або під час обстрілів військових частин та населених пунктів (як правило сконцентровані у прифронтових областях та місцях активних бойових дій)

2) знищені навмисно, в рамках прицільних стратегічних ракетних ударів. Крім об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури, це насамперед виробництва військового та подвійного призначення (пошкодження рівномірно розподілено по всій території України).

Найбільші втрати вітчизняного бізнесу внаслідок війни наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Найбільші уражені промислові активи (згідно з наявною інформацією
станом на 1 вересня 2022 року)**

№	Підприємство	Галузь	Статус	Оцінка втрат, \$ млрд
1	ММК ім. Ілліча	Металургія	Зруйновано	2030
2	Азовсталь	Металургія	Зруйновано	1549
3	Мотор Січ	Машинобудування	Пошкоджено	414
4	Укртатнафта	Нафтопереробка	Зруйновано	401
5	Українські енергетичні машини	Машинобудування	Пошкоджено	179
6	Антонов	Авіабудування	Пошкоджено	165
7	Філіп Морріс Україна	Виробництво цигарок	Зруйновано	161
8	Авдіївський коксохімічний завод	Коксохім	Пошкоджено	147
9	Зоря - Машпроект	Машинобудування	Зруйновано	147
10	ЛИНІК	Нафтопереробка	Зруйновано	124
11	Органік Системс	Харчова промисловість	Зруйновано	108
12	Новокраматорський машинобудівний завод	Машинобудування	Пошкоджено	100
13	Дніпроспецсталь	Металургія	Пошкоджено	94
14	Рубіжанський картонно-тарний комбінат	Виробництво паперу	Зруйновано	88
15	Сандора	Харчова промисловість	Пошкоджено	77
16	Енергомашспецсталь	Машинобудування	Пошкоджено	77
17	Одеський нафтопереробний завод	Нафтопереробка	Пошкоджено	73
18	Сєвєродонецьке об'єднання "Азот"	Хімічна промисловість	Пошкоджено	69
19	Кока-Кола Беверіджіз Україна	Харчова промисловість	Пошкоджено	64
20	Фармак (склад продукції)	Фармацевтика	Пошкоджено	55
21	Запорізький залізорудний комбінат	Добування руди	Лише запаси	51
22	Оптімусагро Трейд	Харчова	Пошкоджено	51

		промисловість		
23	Куб-Газ	Добування газу	Зруйновано	50
24	Монделіс Україна	Харчова промисловість	Пошкоджено	45
25	Харківський тракторний завод	Машинобудування	Пошкоджено	44

Джерело: [4]

За даними [4] можна зробити висновки, що активи підприємств — третя за величиною стаття прямих збитків інфраструктури (на неї припадає близько 10% від загальної суми втрат). В розрізі галузей найбільше постраждала металургія. Зокрема, зруйновано два підприємства, які є найбільшими в переліку пошкоджених/зруйнованих — Азовсталь та ММК ім. Ілліча (обидва — м. Маріуполь, див. табл. 1). Серед регіонів найбільше постраждала Донецька область, на неї припадає майже половина загальної суми прямих втрат підприємств. Також значні втрати в Харківській, Луганській та Київській областях.

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, котра забезпечує продовольчу безпеку держави.

На початок вересня 2022 року сума прямих збитків завданих земельному фонду та агропромислового комплексу України склала \$6,9 млрд. (табл. 3).

Таблиця 3

**Оцінка прямих втрат АПК та земельних ресурсів внаслідок війни
(станом на 1 вересня 2022 року)**

Види об'єктів	Первісна кількість об'єктів	Зруйновано		Пошкоджено		Загальні втрати, \$ млрд
		Кількість об'єктів	Оцінка втрат, \$ млрд	Кількість об'єктів	Оцінка втрат, \$ млрд	
Сільськогосподарська техніка, од.	764323	58882	2,7	29162	0,2	2,9
Зерносховища, ємність, тис. т	75084	6501	1,0	2916	0,1	1,1
Пасіки, бджолосім'ї	2272740	110375	0,1	25194	0,0	0,1
Тваринництво (включаючи птахівництво), тис. голів	203292	12487	0,3	x	x	0,3

Багаторічні культури, га	197100	14340	0,3	х	х	0,3
Знищені та вкрадені фактори виробництва, т	962951	135993	0,1	х	х	0,1
Знищена та вкрадена готова сільськогосподарська продукція, т	25486613	4037542	1,9	х	х	1,9
Загальні прямі збитки						6,6

Джерело: сформовано за даними [4]

Оцінка прямих втрат агропромислового комплексу та сільськогосподарської інфраструктури включає наступні основні складові: втрати сільськогосподарської техніки; втрата елеваторів та інших зерносховищ; втрати тваринництва від загибелі тварин; втрати виробників багаторічних культур через пошкодження насаджень; втрати бджільництва; втрати факторів виробництва та готової продукції через їх пошкодження та крадіжки [4].

Найбільша частка втрат сільгоспвиробників відбулася через знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки (понад \$2,89 млрд.). Другою за розміром категорією є втрати через знищення та крадіжки готової сільськогосподарської продукції (\$1,87 млрд.). Суттєвих втрат зазначала інфраструктура для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції: сумарна ємність зруйнованих зерносховищ сягає 6,5 млн тонн, а ємність пошкоджених зерносховищ перевищує 2,9 млн тонн потужностей одночасного зберігання. Вартість відновлення зруйнованих потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції оцінюється у \$1,06 млрд. (табл. 3).

Вторгнення росії в Україну спричинило найбільший шок у логістиці: перериваються ланцюги поставок, припинився експорт продовольства через ключові сільськогосподарські сектори, що загрожує різним країнам та може спричинити продовольчу кризу в різних регіонах світу [16].

До війни Україна була лідером з постачання соняшникової олії та шроту на світові ринки; займала друге місце за експортом ячменю та ріпаку,

третє – жита та сорго; входила до п'ятірки світових постачальників зернових (країна забезпечувала майже 10% від загального обсягу світових поставок зерна); була значним постачальником сої, м'яса птиці, меду та молочної продукції.

Що ж до самої України, то агросектор забезпечував до 40% надходження валютної виручки, що прямо впливає на стабільний курс гривні.

Україна забезпечувала зерном понад 400 мільйонів людей у світі. Відсутність експорту з України може призвести до суттєвого дефіциту, що стосуватиметься всього світу, спричинити гуманітарну катастрофу у регіонах, котрі найбільше залежать від імпорту української продукції (Близький Схід, Північна Африка, Південно-Східна Азія) [11].

Задля запобігання світової гуманітарної кризи та голоду у липні 2022 року у Стамбулі відбулося підписання угоди про розблокування українських портів для вивезення зерна. Функціонування «зернового коридору» було продовжено у листопаді ще на 120 днів. [5].

Робота зернового коридору та спрощення процедури експорту вивезення зерна на всіх кордонах дозволили відновити експортні можливості вітчизняного агросектору. Динаміку експорту з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2021-2022 роках наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

**Експорт з України зернових, зернобобових(з продуктами їх переробки)
та борошна у 2021-2022 роках, тис. тонн (станом на 05.12.2022)**

Вид продукції	2021/2022 МР	2022/2023 МР	Абсолютне відхилення	Темп змін, %
Зернові та зернобобові, всього	26076	18276	-7800	-29,9
пшениця	14602	6929	-7673	-52,5
ячмінь	4965	1482	-3483	-70,2
жито	82,9	12	-70,9	-85,5
кукурудза	6207	9790	3583	57,7

Борошно, всього	53,1	56,9	3,8	7,2
Борошно пшеничне	52,4	53,8	1,4	2,7
Борошно інше	0,7	3,1	2,4	342,9
Експорт разом (зерно та борошно у перерахунку на зерно)	26147	18352	-7795	-29,8

Джерело: [3]

За даними таблиці видно, що експорт з України зернових та зернобобових впав майже на 30%, що становить 7800 тис. тонн. В натуральному вираженні найбільше падіння експорту виявляється: пшениці на 7673 тис. тонн, що становить більше ніж 50% зменшення, у порівнянні з попереднім МР; ячмінь – на 3483 тис. тонн або 70% падіння. Проте, позитивним є зростання експорту кукурудзи на 3583 тис. тонн, що становить майже на 60% більше, ніж у 2021/2022 МР.

Враховуючі, що активні бойові дії перемістилися до східних та південних регіонів країни, активність бізнесу у небойових зонах стабілізується – вітчизняна економіка пристосовується до умов війни.

Значна тривалість, масштаб та інтенсивність російського вторгнення в Україну спричиняє величезний негативний вплив на економічну стабільність країни. Восени 2022 року активні бойові дії залишаються інтенсивними, але стали більш локалізованими, в основному відбуваються в чотирьох областях України (Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій). Наразі війна за оцінками [15], впливає на райони, на які припадає близько 15 % довоєнного ВВП, порівняно з близько 40 % у березні.

Населення та фізичний капітал України вже зазнали глибокого впливу війни: відбулися (та на жаль продовжуються) масові людські жертви; понад 7 мільйонів українців (близько п'ятої частини населення) залишили країну, стільки ж стали внутрішньо переміщеними особами, що спричинило тиск на систему соціального захисту. На ринку праці спостерігаються диспропорції, що призводять до зміни в чисельності та структурі робочої сили через значну зовнішню міграцію населення (переважно висококваліфікованих жінок),

призову на строкову військову службу чоловіків у віці 18-60 років та внутрішніми переміщеннями кваліфікованих спеціалістів. Кількість зареєстрованих безробітних на одну вакансію зросла з початку війни з 6 до 12 осіб, а рівень безробіття зріс до 40% [15]. Реальна заробітна плата (за винятком оборонного сектору) значно знизилася, а рівень бідності може зрости в десять разів до 21 %.

Необхідно зазначити колосальний загальний негативний вплив військової агресії на економіку країни. Оцінки свідчать [15], що ВВП знизилося на 37,2% у 2 кварталі 2022 року, після падіння на 15,1% у 1 кварталі 2022 року. Очікується, що ВВП скоротиться приблизно на 35% за рік. Постійні перебої з постачанням, пов'язані з війною, а також тиск високих світових цін на енергоносії та девальвація гривні призвели до зростання інфляції до 23,8% у серпні 2022 року (різке зростання з 10% у січні 2022 року), тоді як базова інфляція сягнула 19,1% у річному вимірі.

Урядом нашої країни розроблено «План Відновлення України», котрий спрямований на прискорення стійкого економічного зростання та базується на таких основних принципах [12]:

1. Негайний початок і поступовий розвиток;
2. Нарощування справедливого добробуту;
3. Інтеграція в ЄС;
4. Відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах;
5. Стимулювання приватних інвестицій.

Візія Відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій».

В рамках плану визначено перелік Національних програм на 10 років для досягнення ключових результатів. Для реалізації пропонується 850 проєктів, що спрямовані на відновлення та покращення різних сфер – зміцнення оборони і безпеки, диджиталізація, розвиток секторів економіки з доданою вартістю, енергетична незалежність, зміцнення інституційної

спроможності, поліпшення бізнес-середовища, забезпечення конкурентного доступу до капіталу та макрофінансової стабільності, розширення та інтеграція логістики з ЄС, відбудова чистого та захищеного середовища, відновлення та модернізація соціальної інфраструктури та інфраструктури регіонів, модернізація системи охорони здоров'я, розвиток системи освіти, культури та спорту, забезпечення ефективної соціальної політики тощо. Передбачається більше ніж \$750 млрд фінансування для реалізації Національних програм відновлення країни з метою досягнення щорічного приросту реального ВВП не менше ніж на 7% та входження України в TOP-25 країн за Індексом економічної складності та людського капіталу.

За даними експертів [14] для ефективної післявоєнної відбудови країни потрібно вирішити чотири базові проблеми, які є основою для майбутньої економіки країни: зміна системи управління; повернення населення (демографічне вирівнювання); зміна підходів до зовнішньої політики; побудова нової (новітньої) економічної моделі, заснованої на економіці XXI століття.

Ключові напрямки, на яких має зосередитися держава, задля подолання кризи та відновлення економіки після закінчення війни [14]:

- *Відновлення експорту* основних товарів (зернових, руди та металу) на тлі високих світових цін. Створення інфраструктурних можливостей для експорту в умовах блокади українських морських портів.

- *Захист внутрішнього виробника і протидія імпорту.* Пріоритетом має стати створення нових сучасних виробництв з максимальним використанням сучасних технологій. Державна підтримка вітчизняних виробників продуктів харчування, які можуть продовжувати роботу. Підтримання споживчого попиту шляхом запровадження регулярних виплат для громадян, що залишилися в Україні і не мають роботи. Запровадження держзамовлення як необхідного чиннику збереження стратегічних галузей.

- *Відновлення інфраструктури.* За попередніми оцінками, станом на 1 вересня 2022 року загальна сума збитків внаслідок руйнування саме інфраструктурних об'єктів оцінювалася щонайменше у \$80,4 млрд [звіт]. За попередніми даними обласних військових адміністрацій, станом на 1 вересня 2022 року, загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів житлового фонду становить близько 135,8 тис. будівель, з них 119,9 тис. — приватних (індивідуальних) будинків; 15,6 тис. — багатоквартирних будинків; 0,2 тис. — гуртожитків. Загальна площа пошкоджених або зруйнованих об'єктів становить 74,1 млн. кв. м², що складає 7,3% від загальної площі житлового фонду України. Так, житло близько 1,2 млн домогосподарств (близько 3 млн осіб) є пошкодженим або зруйнованим. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд таких міст як Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєверодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха. Окрім великої кількості житла, у переліку пошкоджених, зруйнованих або захоплених об'єктів 1270 шкіл, 786 дитячих садочків, 978 медичних закладів, 616 — адмінбудівель, 412 підприємств, 2910 торговельних точок (аптеки, магазини, автозаправні станції), 315 мостів та мостових переходів, 25,0 тис. км доріг, 19 аеропортів, 111 залізничних вокзалів та станцій, до 500 км залізничного полотна та 4 порти. Необхідною умовою для подальшої відбудови інфраструктури є очищення територій від мін та інших вибухонебезпечних предметів та негайне відновлення критичної інфраструктури у звільнених регіонах.

- *Оновлення фінансової системи.* Головне завдання банківської системи після війни — повернення до кредитування економіки. Крім того, для стабільності фінансової системи необхідно: запровадити безготівкову платіжну інфраструктуру; розробити та впровадити стратегію управління непрацюючими кредитами, які отримали такий статус внаслідок війни; розвиток іпотечного кредитування та кредитів на відновлення інфраструктури; залучення іноземних фінансових установ задля підтримки вітчизняної банківської системи.

- *Розвиток АПК.* Збройна агресія Росії проти України може призвести до глобального дефіциту продовольства та зростання цін на продукти (вже спостерігається зростання вартості харчів більше ніж на 30% у порівнянні з 2021 роком). Задля відновлення роботи в АПК необхідно провести розмінування земель сільськогосподарського призначення; забезпечити доступні кредити на стимулювання технічного переоснащення виробництва та розвитку переробки агропродукції; запровадити програми для заохочення малих агровиробників; забезпечити суттєве збільшення квот безмитного експорту агропромислової продукції до країн ЄС у результаті перегляду Угоди про асоціацію у частині про торгівлю товарами, що розпочався у 2021 році;

- *Демографічна криза. Ринок праці.* Станом на 1 грудня в Україні зареєстровано 4,7 млн внутрішньо переміщених осіб. Від початку повномасштабної війни з РФ, із України вже виїхало більш ніж 14,5 мільйона громадян, із них як мінімум 11,7 млн осіб – до країн Євросоюзу [10]. За найбільш реалістичним сценарієм до України не повернеться половина біженців, тобто країна втратить значну частину вмотивованого працездатного населення. Крім того, може відбутися масове повернення людей в обставинах, коли країна не має можливості забезпечити їх роботою, доходом, а у випадку біженців із зони бойових дій, можливо, і житлом. Для вирішення даної проблеми необхідно здійснити перекваліфікацію кадрів та проведення інформаційної кампанії на підтримку зміни професії (з фінансовими стимулами від держави); державні субсидії (або безвідсоткові позики) для бізнесу під час створення нових робочих місць; впровадження програми надання житла громадянам за умови підписання робочого договору з підприємством.

- *Трансформація ІТ.* Україна може стати світовим ІТ-лідером, якщо державою буде забезпечено чотири ключових складових, завдяки яким відбувається швидкий ріст сектору: державні інвестиції в ІТ-освіту, збереження комфортного податкового законодавства, підтримка розвитку

продуктових компаній та стартапів, створення комфортного та безпечного зовнішнього середовища і дотримання захисту прав людини.

Отже, гарантією швидкого відновлення України після закінчення воєнних дій є подальше проведення структурних реформ, залучення масштабної міжнародної підтримки та інтеграція в Європейський союз.

Висновки. Внаслідок військової агресії пошкодження вітчизняної інфраструктури є колосальними і продовжують зростати. Операційні збої і втрата потужностей були особливо великими в металургійному секторі (5 % довоєнного ВВП) та сільському господарстві (12 % довоєнного ВВП), що обґрунтовується їх розташуванням близько до зон активних бойових дій. Логістичні проблеми, що виникли в результаті військових дій та пов'язані з роботою портів, транспортних мереж та енергетичної інфраструктури, продовжують негативно впливати на економіку та життя мирного населення.

Втрата критично важливих морських портів (таких як Маріуполь) та блокада чорноморського узбережжя унеможливила масовий експорт сільськогосподарських та металургійних товарів. Експорт сільськогосподарської продукції дещо збільшився в серпні за підтримки зернового коридору, що дозволяє експортувати через морські порти, але залишається приблизно на 30% нижче рівня 2021 року.

За підсумками 2022 року, споживчі ціни в Україні зросли на 26,6% [6]. Протягом 2022 року економіка України зазнала найбільших за всю історію незалежності втрат, збитків та пошкоджень, які їй завдала рф. Падіння ВВП України за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4% [8].

За оцінками Світового банку [17] очікується повільне відновлення української економіки: у 2023 році ВВП країни зросте на 2,1%, у 2024 році – на 5,8%; інфляція у 2023 році становитиме – 19%, у 2024 році – 8,4%.

За умови більш тривалої війни перспективи на 2023 рік залишаються стриманими та дуже невизначеними. За базовим прогнозом МВФ [15], зростання у 2023 році очікується на рівні 3,5%, що відображатиме продовження державних видатків та помірне пожвавлення приватної

активності за умови, що економіка продовжуватиме адаптуватися до динаміки війни після цьогорічного обвалу. Очікується, що інфляція знизиться, але залишиться високою – близько 22,5% у річному вимірі на кінець року. Експорт, за прогнозом, буде зростатиме лише поступово, зважаючи на пошкодження виробничих потужностей, спричинені війною, та логістичні обмеження. Імпорт, як очікується, залишатиметься високим через постійну потребу в товарах першої необхідності для підтримки військових зусиль та відновлення країни. Державний борг досягне 87,8 % від ВВП та стабілізується на цьому рівні за базового сценарію.

Перспективами подальших досліджень є постійний моніторинг даних, аналіз макроекономічних показників для проведення вчасного коригування імплементації першочергових заходів направлених на покращення становища України (відбудови зруйнованої інфраструктури, надання можливої посильної підтримки бізнесу для створення робочих місць з метою зменшення рівня безробіття та збільшення сплати податків до бюджету тощо). Пріоритетним має стати врахування закордонного досвіду виходу з криз та розробка програми заходів покращення економічного становища країни за участі іноземних партнерів.

Список літератури

1. Богдан Тетяна. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. LB.ua. Дорослий погляд на світ. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html
2. Гордійчук Д. "Зерновий коридор" продовжили на чотири місяці. *Економічна правда*. 2022, 17 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/17/693927/>
3. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Дані Держмитслужби. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-ark/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. URL:

https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.docx.pdf

5. Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689518/>

6. Інфляція в Україні склала 26,6% за підсумками року. *Бізнес*. 10 січня, 2023 URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/inflyaciya-v-ukrajini-sklala-ponad-26-novini-ukrajini-50296637.html>

7. Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC 2022) <https://ua.unc2022.com/#unc2022>

8. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. Міністерство Економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>

9. На відновлення України потрібно щонайменше 349 млрд доларів – спільна оцінка. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/09/novyna/ekonomika/vidnovlennya-ukrayiny-potribno-shhonajmenshe-349-mlrd-dolariv-spilna-oczinka>

10. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vuyixalo-kordon-24-lyutoho>

11. Орлова В. Війна в Україні загрожує голодом для частини світу. Мінагрополітики. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/viy-na-v-ukrajini-zagrozhuje-golodom-dlya-svitu-podrobici-novini-ekonomiki-novini-11766763.html>

12. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

13. Скільки буде коштувати повоєнне відновлення України: перші оцінки. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/28/infografika/ekonomika/skilky-bude-koshtuvaty-povoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-pershi-oczinky>

14. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>

15. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund (IMF). October 19, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>
16. Ukraine's Economy to Shrink by a Fifth This Year, EBRD Says. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/ukraine-s-economy-to-shrink-by-a-fifth-this-year-ebrd-says>.
17. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. WORLD BANK ECA ECONOMIC UPDATE SPRING, 2022, p.103